

BATILI DEĞERLER SİSTEMİNİN BUNALIMI

SUAT SİNANOĞLU

Bugün Avrupa-Atlantik âlemi bütün alanları saran büyük bir bunalım içindedir. Avrupa ile Birleşik Devletler arasındaki ilişkiler bile bu bunalımdan etkilenmektedir. Öbür yandan Üçüncü dünya milletleri, varlıkları için verdikleri mücadelede, kendi çıkarlarının ve sahip oldukları gerçek gücün bilincine erişme yolundadırlar. Yeni petrol politikaları ile gelişmiş ülkelere meydan okumaları bunun en sağlam kanıtıdır.

Fakat Avrupa'yı tehdit eden en büyük tehlike, ahlâkî değerler sisteminin sarsılmış olmasıdır. Evrim kavramının, akılcı ve insanı düşüncenin batıda doğduğu ve geliştiği göz önünde tutulursa ve batının bugün fikirde, sanatta, bilimde ve teknikte ulaştığı düzeyi ve kurduğu siyasî, sosyal ve ekonomik düzeni bu düşünceye borçlu olduğu dikkate alırsa, kabul edilecektir ki bu bunalım batı uygarlığının varlığını tehdit eder niteliktedir. Batı uygarlığının yok olması ise insanlığın evrim sürecinin kesilmesi demektir.

İkinci dünya savaşından sonra, Amerika Birleşik Devletleri Avrupa'nın siyasî ve askerî üstünlüğünü yitirmesi üzerine, bu alanlarda batının önderliğini üzerine almış ve bu politika yüzünden Sovyet Rusya ile çatışır olmuştur. Avrupa özgür âlemin savunmasında Amerika ile işbirliği etmeyi çıkarlarına uygun bulmuşsa da, eski gücünü ve saygınlığını yeniden elde etme çabasından hiç bir zaman vaz geçmemiştir. Böylece Avrupa birliğini kurma fikri doğmuştur. Avrupa'nın birleşmesi, Avrupa'ya Atlantik ötesi müttefiki ile eşit şartlar altında ilişkilerini yürütme olanağını sağlayacağı gibi, batı uygarlığının yıkılıp gitmesini de önleyebilecektir. Gerçekten de son on yıllarda bilimsel düşüncenin, teknolojinin ve toplum bilimlerinin insan iradesinin denetimini dışında ve büyük bir hızla gelişmesi yeni bir uzman ve teknokrat sınıfının doğmasına neden olmuştur. Bunlar kısa zamanda kendi uzmanlık alanlarından taşmışlar, basına, radyo ve televizyona, eğitim alanına el koymuşlar, kamu oyunu biçimlendiren en etkili bir güç haline gelmişlerdir. Kendi yaşam anlayışlarını toplumun her tabakasına yaymayı başarmışlardır. Böylece

batı uygarlığı humanist düşünceye gitgide yabancılaşmış, özünü tahrip eden büyük yaralar almıştır.

Bu durumda Amerika Birleşik Devletlerinin, İkinci dünya savaşına kadar batı uygarlığının tek temsilcisi olan Avrupa'nın karşısına çıkarak fikir ve ahlâk alanlarında da önder olmaya adaylığını koymasına şaşmamak gerekir. Avrupa bu alanlarda üstünlük iddiasını sürdürecektir durumda değildir. Amerika'nın bugün Avrupa'dan öğreneceği pek bir şey kalmamıştır. Japonya bile bazı alanlarda kendi kanatları ile uçar görünmektedir.

Gerçekten, Amerika ve Rusya ile başa çıkma hırsı Avrupa'yı kendi öğretim kuruluşlarını kusurlu bulmaya itmiş, bunların eskimiş olduğu, zamanın ihtiyaçlarına cevap veremez duruma geldiği inancını uyandırmıştır. Avrupa'nın kapitalist olsun, sosyalist olsun, bütün ülkelerinde klâsik eğitim hızla gerilemiş, bir kısmında bütün bütün ortadan kalkmıştır. Halen millî klâsiklerin okunmasında yarar olup olmadığı tartışılmaktadır.

Avrupa güç durumdadır. Tarih boyunca Avrupa milletleri bunalmalarını klâsik çağla dialog kurmak suretiyle çözümlenmişken, bugün o âlemin desteğinden yoksundurlar, çünkü o âleme karşı ilgi ve inançlarını yitirmişlerdir.

Kuşkusuz, ahlâk ve kültür değerleri evrime ayak uydurmak zorundadır. Ancak bu değerler belli bir uygarlığın geçici şartlarından doğmuyorsa; kaynağı insanın doğal eğilim ve yeteneklerinde ise, insanın psikosomatik yapısına dayanıyorsa, o zaman sorunun değişik bir açıdan ele alınması zorunludur.

Batı uygarlığının yarattığı değerler bu niteliktedir. Böyle olunca, batı uygarlığını bugüne kadar değerlendirildiğinden daha başka bir biçimde değerlendirmek gerekir.

Batı uygarlığının kaynağı klâsik uygarlıklardır. Yunan ve Roma uygarlıkları yüzyıllarca değişmez, ebedî bir örnek olarak görülmüş, sonra da, historicismus'un doğuşu ile, öbür uygarlıkların düzeyine indirilmiş ve onlarla beraber incelenmiş, onlarla bir tutulmuştur.

İki değerlendirme de yanlıştır. Yunan uygarlığının öbürlerinde olmayan bir özü vardır: akılcı düşüncenin ürünüdür ve bunun bilincine ermiştir. Tanrının buyruğundan esinlenmeyen bir düzen kurmuş, bu düzeni sürekli olarak yenilemek, daha olgun, daha kusursuz hale getirmek

için çaba göstermiştir. Yunan yaratıcılığının kaynağı budur. Yunan zihin yapısını benimseyen milletler (yani Romalılar ve, Ortaçağın uzun uykusundan sonra, İtalyanlar, Fransızlar, İngilizler, Almanlar, İskandinav toplumları, Ruslar ve yakın zamanlarda, Atatürk Devrimi sayesinde, Türkler) aynı yaratıcılığı göstererek insanlığın evrimine değerli katkılarda bulunmuşlardır.

Şu halde Yunan uygarlığını insancı ve akılcı değerler sistemine dayanan ve insanlığın manevî evrimini başlatan uygarlık olarak tanımlayabiliriz. İnsanlığın evriminde bir çok Avrupa milletlerinin payı vardır. Avrupa bugün otuz yüzyıllık bir gelişimin mirasçısıdır. Ona bugün bu evrimi sürdürmek ve bütün dünya milletlerini bu evrime katmak görevi düşmektedir. Çünkü aslında hiç bir insan topluluğu batının humanist değerler sistemine yabancı değildir.

Teknolojik gelişim dünya kıtalarını yaklaştırmıştır; dünya ölçüsünde bir karşılıklı anlayış milletlerin barış içinde yaşamaları için zorunludur. Bu anlayış bütün insanlara ortak olan bir değerler sistemi düzeyinde sağlanabilir. Bu da insanca ve akılcı değerler sistemidir. Bu sistemin bir ürünü, insanın evrensel hakları beyannamesidir.

Avrupa insanlığın evrimine önderlik etme durumundadır; ama bu konuda gereğince bilinçlenmiş değildir. Bilinçlenmesini köstekleyen, güçleştiren pek çok etken vardır. Her şeyden önce demokratik öğretim kavramının yanlış anlaşılması Avrupa'yı humanist düşünceye gitgide yabancılaştırmaktadır. Bunun yanında, bilimsel ve teknolojik ilerleyiş, ve bu ilerleyişin kitleler üzerinde yaptığı büyük etki, toplum bilimlerinin insanı toplumsal şartların ve tüketim endüstrisinin kurallarına boyun eğmek zorunda olan bir unsur olarak görmesi, bilimsel olduğu iddia edilen yeni bir ahlâk görüşünün eski humanist ahlâkı bir yana itmesi, inançların yitirilmiş olması, insanın çevresine ve kendisine yabancılaşması çağdaş kuşakları ürkütücü bir görelilik âlemine sürmüştür. Bu insanlar artık iyi ile kötüyü ayırt edecek durumda değildirler. Üçüncü yaşayacakları ve mücadele edecekleri bir hedef tayin etmekten acizdirler.

Bu gerçek sezilmiyor değil, ancak sorunlar çok dar ve tarih bilincinden yoksun olan bakış açılarından ele alınmaktadır. Marx'ın "gerçek adam"ı da, batılı düşünürlerin "sosyal (daha doğrusu *sosyolojik*) adam"ı da böyle sınırlı görüşlerin ürünüdürler.

Avrupa'nın bunalmıdan kurtulması, batı uygarlığının devamı için zorunlu olduğu kadar, Üçüncü dünyanın süratle çağdaşlaşması için de

gereklidir. Unutulmamalıdır ki yüzyılımızın en önemli olayı, uzayın fet-hinden de önemli olayı, Üçüncü dünya milletlerinin tarihe eylemci birer güç olarak katılmalarıdır. Halen Üçüncü dünya batıya şaşkın gözlerle bakmaktadır. Vaktiyle Atatürk bilim ve kültür Avrupa'sını emperyalist ve sömürgeci Avrupa'dan kesinlikle ayırmıştı. Bu ayırım bugün geçerliliğini yitirmiş görünmektedir. Bunun çeşitli nedenleri arasında en önemlisi batı âleminin entellektüel ve ahlâkî yanının son derece zayıflamış olmasıdır. Bu da Üçüncü dünyayı derin bir bunalıma itmektedir: Üçüncü dünya çağdaşlaşma hırsı ile sömürgeci batıyı, batı kaynaklı her şeyi gururla reddetme hırsı arasında bocalamaktadır.

Avrupa'ya düşen görevin güçlüğünü arttıran etken, bunalımın *Avrupa* ölçüsünde olmasıdır. Bunalım bütün Avrupa milletlerini kapsamaktadır ve hepsinin ortak çabası ile aşılabilecektir. Bunalımın boyutları bilinçli düşünce tarafından henüz saptanmış olmamakla beraber, ortak bir kaderin Avrupa milletlerine egemen olduğu duygusu yaygındır.

Değişik akımların temsilcisi olan araştırmacılar bunalıma bir çözüm getirmeye çalışırken hep aynı noktada yarıyorlar: hareket noktası olarak bugünkü insanı alıyorlar. Oysa bugünkü insan dün yoktu, yarın var olmayacaktır. Marx'ın "gerçek insan"ı her ne kadar soyut insana karşı çıkarılmak isteniyorsa da, aslında keyfi bir genellemenin ürünüdür. Gerçekten de, bugünkü batılı insan sadece doğanın bir ürünü değildir; otuz yüzyıllık bir fikir evrimi onun biçimlenmesine katkıda bulunmuştur. O halde araştırmacıya düşen, bu evrimin gerçekleşmesine olanak sağlayan insanın kendine özgü niteliklerini ortaya çıkarmaktır. İnsana özgü bu niteliklere dayanılarak, soyut değil, sosyologların "gerçek", "sosyal", "çağdaş" insanların çok daha somut olan bir *evrensel* insanın varlığı iddia edilemez mi?

Vardığımız bu sonuç doğru ise, *evrensel* vardır; tarihin akışından çıkarılan bu evrensel hiç bir suretle metafizik nitelikte değildir ve çağların biçimlendirdiği geçici gerçeklerden daha somut bir gerçektir. O halde, insan aklı, göreliliğin karmakarışık ve kaypak âlemi içinde sağlam bir zemin bulmuş sayılmalıdır.

Şu halde sürekli olarak değişen bir evren içinde, insanın görelî âlemi içinde, değişmez bir takım ilkeler mevcuttur: meselâ, evrim kavramı, özgürlük kavramı, ya da yaşamı sürdürme, ölüm korkusu gibi iç güdüler; sevgi ve nefret, zevk ve elem duyguları. Batılı insan bu psiko-somatik özelliklerine ve bu ve buna benzer ilkelere dayanarak otuz yüzyıl boyunca

ca belli bir yönde gelişmesini sürdürmüştür. Bugünkü ahlâkî bunalım, bu insanın bunalımıdır. Bu sebeple bugünkü Avrupa bunalımını çağdaş gerçeklerin çerçevesi içinde değil, otuz yüzyıllık batı tarihinin oluşturduğu çerçeve içinde incelemek gerekir.

Böyle bir incelemenin sonucunda alınacak önlemler aldatıcı ve geçici olmayacak, aksine evrim sürecini doğru yönde tutacak ve evrimi süratlendirecektir. Gerçekten de *evrensel* insan insanın gerçek yaratılışını ortaya koyar; oysa *bugünkü* insanın davranışları geçici toplumsal şartların ağır baskısı altındadır. Bu baskı altında, Marx'ın "gerçek insan"ı dogmaları kabule elverişlidir; buna karşılık tarihsel insanın karşılaştırmacı, eleştireci, dinamik düşüncesi üzerinde dogmaların hiç bir etkisi yoktur.

Batılı bilim adamlarının "sosyolojik" insanı da, Marx'ın "gerçek adam"ı gibi, bugünün insanıdır. İdeoloji düzeyindeki farklılığa rağmen, her ikisi de karşılarında aynı çağdaş sorunları bulmaktadır. Endüstrinin gerekleri vardır, yapay bir çevre oluşmuştur: insanın ruhsal ve bedensel yapısı bu gereklere ve bu çevreye nasıl uydurulacaktır?

Sosyoloji sorunları bu açıdan görmektedir. Ama Avrupa bunalımını esasta ekonomik ya da toplumsal değil de, insanın iç hayatı ile ilgili bir bunalım olarak görenin, insandaki yabancılaşma fenomeni ile insanın içine düştüğü boşluk duygusu arasında ilişki bulunduğunu fark etmemesi olanak dışıdır.

Gerçekten de, insanlar niçin teknolojinin ve endüstrinin gereklerine boyun eğmişlerdir? İnsan bizzat yarattığı güçlere egemen değildir, vücut bulan toplumsal şartların esiri durumuna düşmüştür yollu açıklamalar gerçek açıklama değildir; çünkü toplumsal şartları oluşturan gene insandır, insanın eylemciliğidir. O halde insanın iradesini yok eden, onu olayların seyircisi haline getiren nedir?

Bu şekilde ortaya konulmakla, sorunun özüne inilmiş oluyor. Sorun, insanlığın karşılaştığı sorunların en büyüğüdür: insanlar nereden gelip nereye gidiyorlar? yaşamın nedeni, anlamı, amacı nedir?

Sorun eskidir. Bir kere daha *sapientia* ile *scientia*, humanizm ile bilim birbirlerine meydan okuyorlar. Doğulu destanın kahramanı Gılgamış'ı yaşamın ve ölümün sırrını çözmeye iten neden, elbette bilimsel buluşlar değildi. Ama İonya'da sorun yepyeni bir nitelik kazanmıştır. İonya'lı araştırmacılar yoğun bir zihin çabası ile sağduyunun çizdiği sınırları aşmışlar, dünyayı evrenin boşluğunda görebilmişler, güneşi tanrı

olarak değil, kor halinde bir kütle olarak değerlendirmişler, evrenin var oluşunu metafizik değil, fizik nedenlere bağlamışlardır. Ancak bu bilimsel-felsefî düşünceler aydınların küçük çevresi içinde kalmıştır. Bu nedenle bu cüretli düşünceler İon toplumunda herhangi bir ahlâkî çöküntüye yol açmamıştır.

Atina'da, sofistler naturalist düşünceyi bir kenara itmişler; Sokrates, Platon ve –bir doğa bilimcisi olmasına rağmen– Aristoteles insanlık alanını araştırmalarının başlıca ereği yapmakla, manevî ve ahlâkî değerlerin bilimsel düşünce üzerinde kesin bir egemenlik kurmasını sağlamışlardır. Bu egemenlik yakın zamanlara kadar süregelmiştir.

Klâsik çağda toplum insanca temellere dayanan ahlâk değerlerinden memnundur. Öbür dünyanın hüznü hayali sevinçlerine, mücadele ruhuna, yaşama arzusuna hiç bir gölge düşürmemiştir. Yoğun yaşamları, Atinalıları öbür dünya endişesinden kurtarmıştır. Yunan sanatı yaşamı yücelten eserler vermiştir. Ölüm düşüncesinin insanda uyandırdığı hüzne sadece Attike mezar taşlarını süsleyen tasvirlerde rastlanmaktadır.

Hellenistik çağda, insan devlet işlerinden uzaklaşp kendi küçük dünyasına kapanınca, yaşamın anlamı ve amacı sorunu ile karşılaşmıştır. Felsefe bunu cevaplandırmaya çalışmışsa da –özellikle Epikuroşçuluğun ve Stoacılığın ilgisi bu sorun üzerinde toplanmıştır–, insanları ölüm ve öbür dünya korkusundan Hıristiyanlık kurtarmıştır.

Batı dünyası yüzyıllarca Hıristiyanlığın getirdiği çözümle yetinmiştir. Humanizm çağında, klâsik düşünce felsefenin ve tarihin lâikleşmesini sağlamıştır (Flora). Kilisenin direnişi ilerleyişi önleyememiş, Renaissance'ta *sapientia-scientia* çatışması şiddet kazanmıştır. Klâsik çağın eserleri ile beslenen aydınlarla, İbni Rüş'ten kaynaklanan doğa filozofları arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Fakat mücadele halka yayılmamıştır. Esasen bilimsel buluşlar halk adamını etkileyecek boyutlara erişmiş olmaktan uzaktı.

Fransız İhtilâli ile kurulan demokratik yönetimlerce ilân edilen lâiklik ilkesi bilimsel araştırmaların hızla gelişmesine yol açmış, kitleler gitgide yeni buluşların etkisini duyar olmuşlardır. Yakın zamanlarda bu etki büyümüş, kitlelerin ilgisi yalnızca bilimsel buluşlar üzerinde toplanmaya başlamıştır. İnsanın yakın bir gelecekte uzayı egemenliği altına alabileceği kanısı bugün iyice yerleşmiştir. Ama böylesine kanılar, tanrısal teleolojilere yer bırakmamakta; Tanrıya inanç, bütün ahlâkî değer-

lere duyulan bağlılıkla birlikte, silinip gitmektedir. İnsanlar kendilerini evrenin sonsuz boşluğunda yalnız ve yitik hissetmektedirler. Geleneksel değerlerin hiç biri artık bir değer değildir. O halde ahlâk kurallarına uymak da anlamsızdır. İyi nedir, kötü nedir? Böyle bir ayırma olanak var mı, gerek var mı?

Yüce amaçlar olmayınca, insan kendi küçük çıkarlarının peşine düşer. Bugünkü kuşaklar her türlü ahlâk değerinin dışında kalıp yaşamının tadını çıkarmak istiyorlar. Ama yaşamın zorunlu gerekleri vardır: insan çalışmak zorundadır (üretmezse, insan neyi bulup tüketecektir?); bundan daha önemli olmak üzere -öfke, isyan, tahrip duyguları ne denli tahrik edilmiş olursa olsun- yaşam insanlardan sevgi talep etmektedir.

Bugünkü insan kurulu düzene karşı çıkıyor; inatla mücadele ediyor. Her şey onun gözünde görelidir, öznelidir. Görelî ve öznel üzerine yeni değerler kurma olanağı yoktur. O halde niçin mücadele ediyor? Belki kendisi de bunu bilmiyor. Camus: "İnsan kutsaldan ve kutsalın ortaya koyduğu değerlerden uzaklaştırılırsa, davranışlarını düzenleyecek kurallar bulabilir mi?" diye soruyor. Ne var ki Yunanlılar din alanının dışında ahlâkî bir değerler sistemi kurmayı başarmışlardır.

Çağdaş kuşaklar bilerek ya da bilmeyerek nihilist olmuşlardır. İnsanın çevresine ve kendisine yabancılaşmasını, olaylara ve bugünkü şartlara yön ve biçim veremeyişini ancak bununla açıklayabiliriz.

Bugünkü Avrupa'nın içinde çırpındığı genel bunalımın asıl kaynağı yeni kuşakların bu nihilist tutumudur.

Genel bunalımın kaynağında ahlâkî bir sorun bulunduğunu iddia etmekle genel görüşten ayrıldığının farkındayım. Ancak, gelişmiş ülkelerde sınıf bilincinin canlı tutulması için sömürü ve ücret konularının ele alınmayıp, görülen işin niteliğinin (mihanikiliğinin) ileri sürülmesi görüşümü doğrular görünmektedir. Çünkü ücreti değil de, işin niteliğini dava edinen bir tutumun temelinde ekonomik değil, ahlâkî nedenlerin yattığı açıktır.

Böyle bir sorunu bugünkü düşünce çözümleyecek güçte değildir. Bugünkü düşünce bilimsel ve teknolojik ilerleyişin çok berisinde, kurulu toplumsal düzenin ise bir hayli ötesindedir. Üstelik Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu bunalım Avrupa'nın tümünü kapsamaktadır. Sorun, Avrupa'nın sorunudur.

İnsan bildiklerini bilmemezlikten gelemeyeceğine göre, öbür yandan kutsal kitapların zaman zaman bilimsel verilerle çelişkiye düştüğü gizlenemez hale geldiğine göre, dinsel inançlara kayıtsız şartsız bir dönüşün olanaksızlığı ortadadır.

Gerçekten de, yeni yayın araçlarının etkili şekilde aydınlattığı kitleler atomun parçalanmasından, biyoloji alanında yapılan buluşlardan gerekli sonuçları kendi başına çıkaracak durumdadırlar. Bu değerlendirmeler kitlelerin bilinç altında metafizik inanışlara yer bırakmamaktadır. Bir kere daha *sapientia* ile *scientia* birbirine meydan okumaktadır. Ancak insanlığın tarihinde ilk defa *sapientia*'nın *scientia*'ya boyun eğdiğine tanık oluyoruz. Kitleler bu durumu şaşkınlıkla ve çatışan duygularla izlemektedirler.

Avrupa milletleri, tarihlerinin bunalımlı dönemlerinde daima klâsik çağa başvurmuşlardır. Kurdukları dialog her defasında onlara yarar sağlamıştır. Avrupa'nın bugün polemik tutumları, isyancı infialleri, sorumsuz eylemciliği bir yana itip; sorunları serinkanlılıkla ve çağın gerçeklerinin dışına çıkarak incelemesi gerekir. Klâsik düşüncenin bu sefer de ona yardımcı olabileceğinden kuşku duyulmamalı. Ne çare ki Avrupa bugün klâsik çağla ilişkilerini kesmiştir.

Metafizik düşüncelere itibar etmemekle beraber humanistler ahlâkî değerlere karşı çıkmak şöyle dursun, insan duygularının gerçekliğine ve yüceliğine dayanan en yüksek bir ahlâk anlayışının yaratıcısı olmuşlardır; öbür yandan, ölümden sonra karanlıklara gömüleceklerine inanan Yunanlılar kötümserliğe kapılmamışlar, aksine yaşama bağlılıkları ile, insancılıkları ile ün salmışlardır: bu durumda bugün batılı değerlerin yıkılmasını dinsel inançların yok olmasına bağlayamayız. Gerçek şudur ki, batının değerler sisteminin yıkılmasına yol açan neden, bilimsel bilgilerin, humanist eğitimden geçmemiş insan kuşaklarının ham ve ilkel yaradılışı üzerine oturtulmasıdır. Avrupa'nın yakın tarihi, bilgi sahibi, meslekî formasyonu oluşmuş, teknik açıdan donatılmış, ama humanist eğitimden yoksun bırakılmış insanın ilkel insandan çok daha yırtıcı ve zalim olduğunu kanıtlamıştır.

Çağdaş insan geçirdiği otuz yüzyıllık evrimin bilincinden uzaklaştırılmış, liberal eğitimin ona sağladığı yüksek niteliklerden yoksun edilmiştir. Doğal yaradılışı ile başbaşa kalan insan, yeniden akıl dışı korkulara kapılmıştır. Tanrıya isyan etmekle, ahlâk değerlerine temel olacak sağlam bir zemin bulamaz olmuş, bu da onu yaşamı ve bizzat kendisini

inkâra götürmüştür. Camus'nün dediği gibi, isyancı insan yaşamı arzulamıyor, yaşamın niçin var olduğunu öğrenmek istiyor.

Bugünkü insan iç huzurunu sağlamak için, ilkel insanın gıdasını sağlamak için giriştiği çabadan daha büyük bir çabaya girişmek zorundadır. Lâiklik, önceleri devleti Kilisenin etkisinden kurtarmayı amaçlamıştı; sonradan toplumsal düzenin temel ilkesi olmuş, insanın günlük yaşamındaki davranışlarına yön vermiştir. Bugün, insanın Tanrı ile ilişkileri alanına girmiş olduğunu görüyoruz. Eksiksiz bir özgürlük için çırpınırken, insan Tanrı sorunu ile karşılaşmıştır. Kitle bilinci, toplu eylem, ideolojiler bu konuda ona yardımcı olamıyor. Her birey bu soruyu kendi kendine sormak ve cevabını kendi aklında bulmak zorundadır.

Ama insan ve evren sorunu yeni şartlar altında ele alındığı bu çağda, insanlar insanlığa ve kozmogonik duygulara yabancılaşmış bulunuyorlar. Homeros destanlarına dayanan ruh ve zihin eğitiminin Yunan toplumuna sağladığı nitelikler bugünkü insanda mevcut değildir. O nitelikleri elde etmek için, doğadan ve dolayısıyla kendi öz yaradılışından uzaklaşmış bulunan insan iyi plânlanmış ve sistemli uzun bir eğitime muhtaçtır.

Ilias'ın kahramanları doğa ile sıkı temasları ve tanrıların müdahalesi ile karşılaşmaları sayesinde evrensel boyutlara ulaşmışlardır. Kozmogonik bir rolleri vardır ve buna inanmaktadırlar. Bu da onlarda insanın değeri ve haysiyeti duygularını oluşturmuştur. Bütün insanı ve akılcı değerler sisteminin kaynağı budur.

Bugünkü insan ise –Demokritos'un deyimi ile– “insana yeni bir yaradılış kazandıran eğitimi” reddetmekte ve böylece (önce de değinildiği gibi) mesleki formasyonunu doğrudan doğruya kendi ilkel doğal yapısı üzerine oturtmaktadır.

Çağımız bu temel soruna bir çözüm getirebilecek midir? Bu konu ile ilgili olarak Yunan âleminde karşımıza İonya'lı bir doğa filozofu çıkıyor: Anaksimandros. Anaksimandros'un yorumlanması güç, etkileyici bir fragmenti var. Şöyle diyor: “Nesnelerin bir başlangıcı olması, onların bir sonu olmasına nedendir; çünkü nesnelere, yasalara aykırı düşen bir ayrıcalığın –temel maddenin tekdüzenliliğinden kurtulmanın ve değişik biçimli, bağımsız bir varlığa kavuşmuş olmanın karşılığını ödemek zorundadırlar”. Anaksimandros'a göre evrende düzen ve adalet vardır. İnsana gelince, değişik ve bağımsız bir varlığa kavuşan nesnelere arasında

en ayrıcalıklı olanıdır; çünkü insan maddeyi inceleyecek, evrenin bilincine varacak zekâyâ sahiptir. Temel maddeye dönmesi onu küçülten bir mahkûmiyet değil, adalet gereğidir. Ümitsizliğe kapılmasına ve isyan etmesine hiç bir gerek yoktur; Anaksimandros çağdaş insana yeni bir yaşam anlayışı telkin etmektedir. Bu kahramanca yaşam anlayışına göre, yaşam hakikat, güzellik ve mutluluk için mücadeledir. Uzayın fethine tanık olmaya hazırlanan bir çağın insanlarına yakışan da işte böylesine kahramanca bir yaşam anlayışıdır.

Yaşama kahramanca bakan insan, çağımızın sorunlarına nihilist insandan farklı bir açıdan bakacak, yeryüzünün en gelişmiş varlığı olduğu inancı ile, kaderine küsmeyecek, yaşama bağlanacak, yaşama sevinci ile bugünkü bunalımı aşma gücünü bulacaktır. Kendisine, çevresine yabancılaşmasının nedenlerini ortadan kaldıracak, doğa ile uyum içinde yaşamının yolunu bulacaktır. Doğaya dönmekle kozmogonik duyguları canlanacak, evrenin bilinçli bir parçacığı olduğu bilinci onu bugünkü yalnızlığından kurtaracaktır.

O halde sosyolojik-bilimsel ahlâkın alternatifi gene humanist ahlâktır; ancak bu humanist ahlâk artık metafizik düşünceye ödün vermeden vaz geçip, köklerini bilimlerin toprağına daldırmak, yani bütünü ile lâikleşmek durumundadır. Bence Avrupa metafizik kalıntılardan arınmış, fakat insana ve yaşama değer veren yeni bir ahlâk kurabilirse, içinde bulunduğu bunalımdan kurtulabilecektir. Birleşik Devletler, geliştirdiği toplumsal bilimlerin kılavuzluğu ile, tükenmez teknolojik ve ekonomik olanakları ile günün güçlüklerini her zaman aşabilir. Ama onun başarmayacağı şey, insanı bugün girdiği manevî çıkmazdan kurtarabilmektir, yeni çağın yeni insanını yaratabilmektir. Yeni insanı yaratmak Avrupa'nın tarihsel misyonudur. Tanrısal Hikmet değil, yeni insanın bilinçli düşüncesi insanlığı, günlük çıkarlarını, günün zorunluklarının gösterdiği yakın ereklere ötesinde, gerçek ve çok daha yüce amacına yöneltecektir.

Otuz yüzyıllık evrimin mirasçısı olduğu düşüncesi Avrupalıların kültür bilincinde yer ederse, bu, Avrupa'nın birleşmesini sağlayacak en güçlü etken olacaktır; öbür yandan bugün sınıf kavgası ya da ideolojiler çatışması gibi görünenin aslında *arkhontes* ile *arkhomenoi*, yönetenlerle yönetilenler arasında ezelden beri süregelen mücadele olduğunun anlaşılmasına yardım edecektir.

Avrupa. ahlâk değerleri ile kurulu düzen ve güdülen amaçlar arasında uyumu kurabilirse, hem Üçüncü dünyayı, batının düşüncesini ve dolaylı-

siyle, bilimini reddetme gibi büyük bir hatadan kurtarabilir; hem kendisi, mutluluğun sırrını doğunun bilgeliğinde aramaktan vaz geçer. Çünkü Avrupa, Amerika ve dünyanın bütün kıtaları için geçerli bir tek değerler sistemi vardır; o da, insana özgü olan (doğal ve eğitimle elde edilen) nitelikler üzerine kurulan insanı ve akılcı sistemdir.

Avrupa batının önderi olma misyonu ile Üçüncü dünyanın yol göstericisi olma misyonunu bir arada yürütecektir. Gelişen ülkelerin kendi sanat ve kültür servetlerini batılı değerlerin ölçüsüne vurup değerlendirmelerine Avrupa yardımcı olmalıdır. İnsanlar arasında gerçek anlayış ve gerçek işbirliğinin kaçınılmaz şartı budur. Bu sayede bütün toplumlar çağımızın ortak sorunlarına kendi ilgileri ve ihtiyaçları açısından bakmak suretiyle, insanlığın bundan sonraki evrimine topluca katkıda bulunma olanağına sahip olacaklardır.

BİBLİYOGRAFYA NOTU

Toplum bilimcilerinin ve teknokratların modern toplumun sosyal, ahlâkî ve eğitimsel düzeni için, The European-Atlantic Movement'in V. Uluslararası Konferansında yaptığım konuşmaya bk.: *The Human Situation in a Technological World*, "Anadolu" (Anatolia) XVI, s. 1-18, Ankara 1974; Türkçe özeti, aynı sayı s. 19-26.

Klasik eğitimin çöküşü, Rio de Janeiro'da okuduğum bir bildirin konusudur, bk.: *Les Etudes Classiques à l'Age Technologiques*, "Romantitas" 9, s. 199-214, Rio de Janeiro 1970, ve "Anadolu" (Anatolia) XV, s. 41-54; Türkçesi, aynı sayı s. 27-39.

Adam Schaff'ın eseri *Marxism and the Human Individual*, Mc Graw-Hill Book Co., New York 1970, Marx'ın "gerçek insanı" üzerine etraflı bir incelemedir. Yazar marxist ideolojiyi humanist bir temele oturtma çabasındadır.

Atatürk'ün "ilim ve irfan" Avrupa'sı ve Amerika'sı ile politikacıların batısı arasında ayırım yapılması gerektiğine dair sözleri 16 mart 1920'ye raslar, bk. Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk I*, s. 298, Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

Flora'ya yapılan atıflar *Storia della Letteratura Italiana I*, Mondadori 1956 (8. baskı), adlı eseri ile ilgilidir; bk. s. 446 ve 450.

Albert Camus'nün *L'Homme Révolté*, Essais, Bibl. nrf de la Pléiade, batı âleminin manevi bunahımı üzerine yapılan en ince ve başarılı incelemelerden biridir; bk. s. 413-414, 420 ve 509. Bu eser Tahsin Yücel tarafından *Başkaldıran İnsan*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1967 (2. basım 1975), adı altında dilimize çevrilmiştir.

Anaksimandros'un fragmentinin yorumu için bk. F. Enriques-G. Santillana, *Storia del Pensiero Scientifico*, Vol. I, Milano 1932, s. 17-19; bk. ayrıca W. Jaeger, *Paideia I*, Berlin u. Leipzig 1936 (2. Auflage), s. 217 vd.

İnsanın bilinçli düşüncesi ve tanrısal Hikmet konusunda bk. Suat Sinanoğlu, *L'Humanisme à Venir*, s. 173-174, Ankara 1973 (2. baskı).

THE WESTERN SYSTEM OF VALUES: THE NEED FOR A NEW EVALUATION

SUAT SİNANOĞLU

As it is pointed out in the objectives of this conference, the European-Atlantic world has to face a general crisis which involves all fields of human activity. The relations between America and Europe themselves are damaged by it. And beyond the frontiers of the western world, the so-called developing countries, struggling for their existence, are becoming more conscious of their interests and their power. For the first time, some of them challenge the western world with their independent oil policy. But a crisis much more serious rages throughout Europe: the crisis of her moral values. This is the problem I shall deal with.

As an introductory remark, I must say that the western community is the unique one which believes in the concept of evolution, and which owes to that belief the development of its philosophical and scientific thought, the development of its art and general culture, as well as the political, social, and economic order it has given itself. The evolution of mankind has been most marked in this sole part of the earth. Thus, the crisis of western values and the consequent crisis of western civilization means simply that mankind's process of evolution is entering a critical period. Hence the vital importance of the moral problem not only for the western world, but for mankind as a whole.

It was after the second world war that the United States, taking advantage of the winding-up of the European colonial empires, and by means of controlling atomic energy, gave up its isolationist policy and has become a world power in a conflict of interests with Russia. Squeezed between the two superpowers, European States cooperate with America for the defence of the free world, while public opinion in different European countries is becoming increasingly aware that the union of Europe is essential for the re-establishment of her political and cultural prestige. The Council of Europe seeks to restore it and to recover equilibrium in Europe's relations with the powerful American ally.